

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

О. А. СТЕПАНОВА, доктор культурології, доцент,
завідувач кафедри менеджменту туризму

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

E-mail: elen_d@i.ua

Анотація. У статті аналізується регіональний вимір релігійної складової національного культурного простору. Виявляються основні передумови сучасної діалогічної моделі розвитку української релігійної сфери. Доведено, що релігійне різноманіття в Україні за появи нових конфесій було джерелом суттєвих суперечностей, але з часом нові релігійні організації завжди виконували конструктивну роль в історії національного розвитку.

Сьогодні досягнуто європейської моделі розвитку релігійної сфери України, яка передбачає постійний діалог і співпрацю основних релігійних організацій, які охоплюють більше 90 % віруючих. Цей діалог є плідним на рівні загальноукраїнських інституцій та парацерковних організацій, які складають релігійний сегмент громадянського суспільства. На рівні релігійних громад певні труднощі у діалозі мають історичні причини у присутності в Україні російського типу православ'я. Однак в цілому динаміка історичного розвитку та вплив глобалізації призводять до пришвидшення переходу релігійної сфери України до європейських моделей розвитку, які передбачають не лише постійний міжконфесійний діалог, а і наявність партнерських відносин церков і держави, церков і релігійних організацій.

Ключові слова: релігійна сфера, національний культурний простір, державно-церковні стосунки, православ'я, протестантизм, відкрите християнство, фундаменталізм

Актуальність. Важливим складником національного культурного простору є релігія. Значення цього елементу національної культури останнім часом різко зростає через використання сусідньою державою ідеологічних теорій та квазірелігійної риторики, пов'язаної із концептом «русский мир». Останніми роками значні зусилля філософів, культурологів, релігієзнавців, теологів та істориків були спрямовані на актуалізацію концепту «Київ – Другий Єрусалим».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку С. Кримського, цей концепт виражає ідею цивілізації як впорядкованого простору, що протистоїть хаосу варварства. Київ як впорядкований поліс (місто) протистоїть оточуючому хаосу («степу»). Формування міста за певний архетипічним взірцем покликане забезпечити збереження простору культури

проти усіх можливих різновидів варварської стихії. Попович М. відмічав, що в цілому прагнення до структуризації космосу було характерним ще для язичницького світогляду давніх русичів. Християнство намагалося вписати існування народу не лише у загальносвітовий порядок, а й показати його місце та місію в історії. Звідси – ідея Іларіона Київського про заключення завіту з народом під час правління Володимира. Віднайти свою місію в історії спасіння означало подолати беззмістовність історії, структурувати не лише простір (місто, що протистоїть хаосу), а і час (час спасіння та історичних діянь, що протистоїть безплідному часу минулого). Разом із тим, важливим аспектом аналізу релігійної складової національного культурного простору стає дослідження регіональних церковно-релігійних комплексів. Першою ластівкою у таких піонерських дослідженнях стала монографія Ірини Панчук «Релігійно-церковний комплекс Волинського регіону».

Мета дослідження – проведення комплексного аналізу осмислення регіональної складової релігійної складової національного культурного простору в українських релігієзнавчих дослідженнях.

Результати дослідження та їх обговорення. «Долучення до цивілізації» через прийняття християнства за збереження значних елементів язичницької культури привело до певної амбівалентності в українській ціннісній міфорелігійній свідомості. Початково двоїстість проявлялася у двовір'ї як співіснуванні язичництва та християнства, але потім більш значимою стала двоїстість конфесійна, оскільки до процесів націотворення причетними були як православ'я, так і греко-католицизм. При цьому парадоксальним чином те, що було джерелом розділення для нації, стало джерелом сили і розвитку для національного культурного простору. Перший раз так відбулося з православним християнством, другий раз – з греко-католицизмом. Сьогодні аналогічним чином відбуваються процеси із українським протестантизмом. Причини виникнення релігійних амбівалентностей в українській ціннісній міфорелігійній свідомості були політичні та геополітичні. Подолання негативних тенденцій багато у чому було пов'язане із сублімацією ментальної енергії, породженої у межах одних міфорелігійних наративів, у просторі існування іншої релігійної культури з її особливими наративами та архетипами. Першим прикладом такої напруженої взаємодії стало поєднання язичницької культури із християнським річним календарем. Християнські свята річного кола стали місцем прояву глибинних архетипів народної язичницької культури, завдяки чому відбувалася подвійна сакралізація (християнська і магічна) найважливіших елементів народного життя на рівні особистості, родини та місцевої громади. На рівні ідейному сублімація язичницьких уявлень про простір соціального порядку, що протистоїть зовнішньому хаосу проявилася у сакралізації столичного міста (ідея Києву як Другого Єрусалиму). Язичницька і православно-християнська складові народної культури стали джерелом для творчості, але самі по собі були традиціями, мало схильними до соціального прогресу. Навпаки, цим елементам народної культури притаманна схиль-

ність до консервативного і традиціоналістичного світогляду, що проявляється і сьогодні у найрізноманітніших формах. Релігійний фактор греко-католицизму і протестантизму в українських реаліях пов'язаний із реформацією та контрреформацією як загальноєвропейськими культурними трендами. Частково ці трансформації позначилися і на українському православ'ї, яке спочатку запозичило систему контрреформаційної єзуїтської освіти (Києво-Могилянська академія), а потім засвоїло протестантські ідеї «народної церкви» під виглядом ідеалів «соборноправ'я» у розвитку релігійних громад в межах автокефального руху. Саме реформаційний потенціал УГКЦ і протестантських спільнот визначає напрям впливу релігійних наративів «оновлення» і «звільнення» на загальний релігійний та суспільний дискурс в Україні, формує відкритість українських церков не лише до співпраці з державою, але і до партнерських відносин із громадянським суспільством. Більше того, УГКЦ, УПЦ КП, українські протестантські союзи багато у чому перетворилися на християнське громадянське суспільство, що забезпечує їм стійкість серед сучасних випробувань. Разом із тим, деякі церкви знаходяться у полоні обрядовір'я та колективізму, вороже налаштовані до реформаційних тенденцій як у релігійному середовищі, так і у суспільстві. Саме глибоке несприйняття реформаційного потенціалу християнства робить ці церкви такими, що системно протидіють розвитку національного культурного простору сьогодні, зациклюючись на власній культовій практиці та культурі сусідніх народів, які традиційно надають перевагу саме обрядовір'ю і колективізму. Перетворення релігійного різноманіття України з джерела проблем на ресурс національного розвитку можливе лише за умов постійного діалогу, який є природним для «київського християнства». Універсальність основних цінностей та інституційна відкритість до діалогу – ці дві риси відрізняються сьогодні основні релігійні об'єднання України.

На жаль, порозуміння не завжди наявне на рівні місцевих громад. Це зумовлене не лише конкуренцією на «ринку релігій», а і культурними та геополітичними причинами. Українська та російська релігійні культури багато у чому різняться. Традиційно у Росії основним партнером для церкви була держава. Саме тому, побудова храмів сприймалася як справа держави та меценатів. В Україні церква не сприймалася як відчужена від народного життя реальність. Тому побудова храмів була, перш за все, справою місцевих громад. УПЦ КП, УАПЦ і УГКЦ в своїй діяльності наслідують українські традиції громадянської підтримки церкви. Звичайно, що ще більшою є залежність релігійних інституцій від громад у протестантському середовищі. Традиційна для УПЦ як частини РПЦ залежність від державних інституцій не могла бути повною, оскільки Україна значною мірою залишається для вірних цієї церкви лише територією їх діяльності. Якщо у Росії проповідуються ідеали «симфонії» церкви та держави як двох владних інституцій, які разом мають впливати на суспільство, то в Україні УПЦ (РПЦ) підкреслюють неземний характер церкви, її наднаціональний та наддержавний статус. Воночас позірному сповідуванні універсалізму вірним у конкретних громадах чомусь нав'язується російський тип

православної культури, із есхатологічним протистоянням Заходу замість характерної для київського православ'я відкритості до Заходу, із ієрархічним принципом побудови церковності замість соборноправ'я тощо. Для розуміння того, наскільки чужим є завдання розбудови української релігійної культури для УПЦ (РПЦ) показовим є той факт, що до цього часу в цій церкві немає «канонічного» перекладу Біблії та основних богослужбових текстів українською. Чомусь вважається, що мови народів Півночі, Кавказу, Центральної Азії можуть успішно передавати богословські сенси згаданих текстів, а українська мова – ні. Таким чином, можемо констатувати наявність вибіркового протистояння національній інкультурації християнства. Вірні УПЦ (РПЦ) захоплюються досягнення грецького і російського православ'я, однак на українське православ'я дивляться як на аномальне явище. Окремі винятки українофільства, пов'язані з деякими діячами УПЦ в Києві чи на Волині, залишаються винятками.

Таким чином, у релігійній сфері України наявні елементи як єдності завдяки діалогічності, так і розділень через світоглядні суперечності. Останні виникають не лише через особливості позиціонування російського типу православ'я в Україні. Справа у тому, що релігійні інституції України, окремі спільноти та навіть окремі вірні можуть знаходитися у різних історичних парадигмах розвитку релігійної свідомості. Як відомо, Г. Кюнг виділяє у межах розвитку християнської теології різновиди домодерної, модерної та постмодерної думки. Єдність через діалог, актуалізацію потенціалу відкритості релігій – все це характерне лише для християнства доби постмодерну. Натомість домодерні та модерні типи християнства були спрямовані на замикання дискурсу у межах певних доктрин, на відстоюванні власних священних кордонів кожною релігійною організацією. Домодерні типи релігійного світогляду визначалися традиціями, модерні апелювали до досвіду. В цілому православна культура УПЦ (РПЦ) намагається зберегти певні традиції, при чому не власне українські, а російські та грецькі. Разом із тим, прогресивні священники із УПЦ та теологи УПЦ КП намагаються модернізувати православ'я, апелюючи до можливостей сприйняття не як інституції чи традиції, а як місця передачі особистого і колективного досвіду. УГКЦ є прикладом християнства як доби модерну, так і постмодерну, оскільки водночас намагається зберегти жорстку інституційну вертикаль, апелює до досвіду православної традиції, пропонує перетворити церкву на горизонтальну мережу спільнот (програма «Жива парафія»). Українські протестанти мають інституалізацію офіційних релігійних організацій за лекалами пізнього модерну, а їх парацерковні організації, молодіжні спільноти, місіонерські товариства цілком свідомо просувають християнство доби постмодерну. Під останнім не слід розуміти християнство, яке поступилося постмодерну і постмодернізму, а християнство, що враховує стан «пост-» як невід'ємний культурний контекст. Об'єднує християнство (а також іудаїзм та іслам) доби модерну і постмодерну установка на відкритість до діалогу із соціумом. Як ми бачили, ця установка на діалог дійсно властива усіх релігійним організаціям України, представленим у ВРЦіРО, хоча на низовому рівні конкретних

громад УПЦ (РПЦ) існує певна фактична неготовність до такого діалогу, викликана багато у чому саме загальною орієнтацією російського православ'я на домодерні традиції як нормативні.

Релігійна проблематика має великий суспільний інтерес, оскільки вона стає життєво важливою у контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в українському суспільстві. Особливо це відчувається на переломних етапах, коли вивчення суспільно-релігійних процесів стає життєвою необхідністю. Адже, демократичні перетворення, що відбуваються в суспільно-політичному житті України, значно посилюють вивчення релігієзнавчих проблем, посеред яких особливе місце посідає дослідження інституціональних трансформацій у релігійно-церковному комплексі. Особливої актуальності означений аспект набуває в контексті дослідження регіональної проблематики. Адже, як зазначає І. І. Панчук регіоналізм був одним із важливих чинників української історії та нині залишається потужним резервом саморозвитку територіальних соціумів. Тому що кожний регіон – соціокультурна реальність, певного роду мікрокосм зі специфічною картиною і культурними комунікаціями та їхніми агентами. У цій системі важливою одиницею постає релігійно-церковний комплекс як система. Окрім того, нова соціокультурна роль регіонів вимагає дослідження у максимально широкому міждисциплінарному контексті нагальних проблем релігійного розвитку в локальному вимірі, індивідуалізованому певним культурно-історичним ландшафтом. Зважаючи на те, що наукове дослідження здійснено у контексті практичного релігієзнавства та має міждисциплінарний характер ми погоджуємося із думкою авторки, що поняття релігійно-церковного комплексу варто застосовувати не лише щодо історичних типів релігії або феноменологічних структур, але й для означення конкретного історико-культурного простору регіону (сутнісну основу якого складає певна система цінностей, причому релігійні цінності виступають складовою частиною «культурного ядра» волинянина), якому іманентне співфункціонування різних релігійних інституцій в певний історичний відтинок часу. Зрештою це формує сучасну регіонально-релігійну специфіку та дозволяє розглядати регіональну соціорелігійну структуру та її елементи та має насамперед практичне значення.

Авторка аргументовано доводить актуальність дослідження, його наукову новизну та практичну значимість отриманих результатів. Розгалужена сукупність методів, що сформувала евристичний поліметодологічний підхід дослідження. Дозволила на належному рівні досягнути поставленої мети, яка полягає у здійсненні філософсько-релігієзнавчого аналізу особливостей інституціональних трансформацій релігійно-церковного комплексу Волинського регіону кінця 1939 р. – початку ХХ століття. Цілком відповідають поставленій меті виокремлення дослідницьких завдань: створити методологічну основу для вивчення інституціональних трансформацій релігійно-церковного комплексу та емпіричного утілення цих процесів у межах визначеного конфесійно-географічного регіону України; проаналізувати вплив секуляризації на релігійно-церковний

комплекс Волинського регіону тоталітарного періоду; здійснити комплексний аналіз особливостей інституціоналізаційних процесів у релігійних інституціях Волинського регіону тоталітарного періоду; висвітлити трансформацію релігійних практик та об'єктів сакрального простору Волинського регіону під впливом антирелігійних заходів; розкрити стан і тенденції розвитку релігійно-церковного комплексу Волинського регіону кінця XX – початку XXI століття; з'ясувати перспективи розвитку конфесійного буття Волинського регіону; розкрити основні риси конфесійно-інституційних трансформацій у Волинському регіоні кінця XX – початку XXI століття; дослідити трансформацію способу життя віруючого та священника як складової релігійно-церковного комплексу Волинського регіону від початку Другої світової війни до сучасності.

На належному методологічному рівні визначений категоріально-понятійний апарат монографії. Зокрема, об'єктом дослідження виступає релігійно-церковний комплекс Волинського регіону в динаміці розвитку, сутність і співвідношення його організаційно-структурованих елементів. Предметом – особливості інституціональних трансформацій релігійно-церковного комплексу Волинського регіону від початку Другої світової війни до сучасності. Знайомство зі структурою розділів та їхнім інформаційним наповненням дозволяє стверджувати, що вони відповідають стратегії монографії.

Наукова новизна монографії полягає у вдалій спробі І. І. Панчук розробити авторську концепцію у дослідженні особливостей інституціональних трансформацій у релігійно-церковному комплексі Волинського регіону, як системної сукупності організаційно-структурованих церковних і релігійних інституцій у контексті суспільно-політичних змін на інституціональному та особистісному рівнях. Серед елементів новизни найбільш вагомими видаються авторське бачення того, що ситуація постмодерну сприяє протистоянню модернізаційного і традиціоналістського проєктів розвитку релігійних інституцій. Традиціоналістські (консервативні) тенденції успадковані у досліджуваному історико-культурному регіоні у православ'ї від ідеологів чорносотенного руху (один з найбільших центрів чорносотенства у Російській імперії на початку XX століття був у Почаївській лаврі), зберігалися та розвивалися у середовищі православного сектантства, вороже налаштованого до будь-якого державного інституту. Також консервативні тенденції наявні у деяких протестантських конфесіях Волинського регіону, що вважають себе спадкоємцями нелегально діючих груп, які в умовах тоталітарного режиму постійно переслідувалися, що спричинило їх схильність до «закритого» типу спільнотності як особливого феномену на релігійній карті цієї частини України (с. 26). Системно проаналізовано перспективи розвитку конфесійного буття Волині та доведено, що у досліджуваному регіоні розвивається власна регіональна релігійна духовно-культурна традиція. Хоча вона, безумовно, має християнське забарвлення, проте в умовах глобалізації та постмодерну, релігійної свободи і плюралізації релігійного життя набуває якісно нової специфіки у зв'язку з актуалізацією іманентної

для регіональної релігійної ідентичності амбівалентності. Виявлено, що головною проблемою у регіоні є відсутність стійкого діалогу між представниками православних юрисдикцій, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Відсутність порозуміння та збереження конфлікту в православному середовищі Волині не є випадковим, але спричинена протистоянням модернізаційно-спільнотного («народного») та неоконсервативно-імперського типів православ'я. В умовах Волині обидва типи перестали бути ідейно-елітарними проектами, але втілені у життя громад і парацерковній діяльності як два прояви народного життя і світогляду. В цілому, модернізаційно-спільнотній народній православній культурі «соборноправності» та українсько-орієнтованої релігійності протистоїть субкультура проросійського релігійного фундаменталізму (с. 26). Доведено, що у протестантському середовищі Волині існує аналогічне, але значно менш виразне протистояння між модернізаційними та фундаменталістичними тенденціями у межах однієї культури. Сам протестантизм на Волині розвивається у XX – на початку XXI століття як рух за оновлення християнства, але при цьому самі громади мають переважно характер спільнот «закритого типу» релігійності, з сильними «малими традиціями», культом лідерів, наслідуванням усталених форм поведінки. Оновлення протестантизму, що поступово відбувається по всій Україні через лідерство мирян та загальноцерковні рухи, на Волині практично не представлене. Соціальна активність протестантів не виходить за межі традиційних форм впливу та активності. Сучасні протестантські конфесії (баптисти, свідки Єгови) демонструють стабільну динаміку своєї присутності у регіоні. П'ятидесятницькі течії показують високу динаміку зростання й посилення своєї присутності в різних сферах суспільного буття Волинського регіону. Ідейна різноманітність, багатогранність спільнот і асоціацій християн віри євангельської свідчить про якісно нові явища в українському євангельському русі та релігійному житті регіону, зважаючи на те, що Волинський регіон акумулює третину п'ятидесятників всієї України (с. 27). Встановлено, що активізація місійної та соціальної роботи простежується виключно у тих релігійних об'єднаннях, які змогли перейти до форм спільнотного життя, аналогічних до громадянського суспільства. Конфліктне становище у православному середовищі й активна соціальна діяльність інших конфесій у майбутньому сприятимуть «протестанізації» Волинського регіону. Визначено, що відносно новий феномен позаконфесійної релігійності постає результатом руйнації традиційних релігійних інститутів, способів релігійної ідентифікації і спроб знайти адекватний, найбільш легкий і комфортний шлях духовного навернення до віри.

Варто зазначити, що авторка продемонструвала глибоку обізнаність із науковим доробком як вітчизняних, так і зарубіжних учених щодо досліджуваної проблеми.

Продовжуючи перелік позитивних здобутків монографії варто наголосити, що авторці вдалося у першому розділі збагатити сучасний теоретико-методологічний апарат дослідження феномену інституціональ-

них трансформацій релігійно-церковного комплексу. Дійсно, обґрунтованим є твердження авторки, що інституалізація релігійно-церковного комплексу характеризується низкою особливостей, посеред яких: Специфіка регуляції у межах самих релігійних інституцій, так і зовнішнім відносно них світом, ґрунтуючись на соціальних зв'язках, що мають доволі жорсткий, а відтак і обов'язковий характер. Останнє забезпечує неперервність соціальних зв'язків у межах певної одиниці релігійно-церковного комплексу та стимулює бажану в межах певної релігійної картини світу поведінку. Чітка функціональність учасників інституційної взаємодії – кліру, мирян. Притім налагоджений механізм виконання своїх соціальних ролей призводить до очікуваного результату рольових обов'язків, відхід від яких може мати досить жорсткі санкції, аж до повного виключення з релігійної громади/громади. Деперсоніфікація учасників соціальної взаємодії у межах конкретного структурного компоненту релігійно-церковного комплексу, що передбачає наявність знеособлених вимог щодо соціальних акторів певного релігійного інституту. Відтак від ротації членів церковної ієрархії релігійної громади/громади не залежить функціональність релігійно-церковного комплексу. Саме це забезпечує незалежність діяльності релігійного інституту від ситуативних обставин та здатність до самовідновлення (с. 57). Професіоналізація функцій, що ініціюється релігійними організаціями шляхом здійснення спеціалізованої підготовки людей для здійснення ними професійних обов'язків (релігійна освіта). Завдяки релігійній освіті забезпечується функціонування релігійно-церковного комплексу протягом певного історичного відтинку часу та передачі релігійного досвіду прийдешнім поколінням. Для забезпечення функціональності релігійно-церковного комплексу релігійні інституції мають свої засоби (культове начиння, органи управління, видавництва та відповідну літературу, інтернет-ресурси, освітні заклади та інше) культові споруди та об'єкти сакрального простору, в межах яких здійснюється культова/позакультова діяльність.

Другий розділ «Специфіка релігійної політики Радянської держави та її втілення у Волинському регіоні» присвячено комплексному аналізу релігійно-церковного комплексу у площині суспільних трансформацій Волинського регіону тоталітарного періоду. Аналізуються основні методи впливу на релігію та її агентів (насамперед релігійних інституцій) партійно-державної політики, в якій чітко простежується, з одного боку, підпорядкування ідеологічно-партійним програмам КПРС, а з іншого – заходи, спрямовані на реабілітацію перед світовою громадськістю комуністичного наступу на релігію та Церкву.

Цей формат обґрунтовувався насамперед ідеологічною концепцією. На практиці вищезначений дискурс у Волинському регіоні впроваджувався через реалізацію системи державно-церковних відносин. Попри «коливання» у церковній політиці протягом усієї історії тоталітарної держави, ізоляція Церкви від суспільства залишалась офіційною світоглядною парадигмою та одним з основоположних завдань державної політики у релігійній сфері, яка впроваджувалась завдяки використанню

широкого спектра методів та засобів. Останній факт надавав векторної спрямованості інституційним змінам, що вимушено відбувалися у релігійно-церковному комплексі досліджуваного нами культурно-історичного ландшафту, визначаючи ендogenous детермінанти інституціональних трансформацій релігійно-церковного комплексу.

У третьому розділі «Релігійні інституції Волинського регіону» в умовах соціополітичних трансформацій тоталітарного періоду» аналізуються інституціональні процеси конфесійного сегмента Волинського регіону. На основі комплексного аналізу інституціональних процесів у релігійно-церковному комплексі Волинського регіону тоталітарного періоду встановлено, що релігійні інституції були поставлені перед необхідністю визначення місця у радянському соціокультурному просторі. Наслідком впливу політичного чинника на релігійно-церковний комплекс було його обмеження релігійної та позарелігійної діяльності, відведення релігійним інституціям маргінального статусу у суспільстві. Показано, що механізми і засади церковної політики Радянської держави передбачали надання привілейованого статусу одній із Церков – Руській православній церкві, єпархія якої стала знаряддям владного свавілля. Хоча цей чинник сприяв збереженню інституційної мережі православ'я у регіоні. Доведено, що, общинам пізніх протестантів вдалося зберегти неформальний, по-справжньому общинний уклад життя. Офіційно насаджувані ціннісні настанови були «чужими і неприйнятними» для протестантського середовища. Це сприяло формуванню у пізньопротестантських спільнотах захисних соціально–психологічних та соціокультурних механізмів і специфічної субкультури, яка мала головну мету – виживання і самозбереження.

У четвертому розділі «Стан, тенденції і перспективи розвитку релігійно-церковного комплексу в кінці XX – початку XXI ст.» розглянуто сутність конфесійно-інституційних трансформацій та перспективи конфесійного буття Волинського регіону. На основі комплексного аналізу показано перспективи релігійного буття Волинського регіону. Авторка зазначає, що сучасний Волинський регіон як релігійний характеризується власними специфічними рисами, серед яких головні: висока релігійність населення; поліконфесійність; складність, динамічність, мозаїчність конфесійної структури; регіональна етнокультурна традиція. Також для історичної Волині властивим стало протистояння народного, відкритого до суспільства типу релігійності, що знайшло своє вираження у широкому розповсюдженні громад УАПЦ та фундаменталістичного типу церковності, представленого «почаївським феноменом». Між цими двома полюсами знаходився широкий широкий спектр релігійних офіційних та неофіційних течій, чия ідентичність значно змінювалося протягом всього XX століття. Наслідком інституціональних трансформацій релігійно–церковного комплексу Волинського регіону стало конфесійне багатоманіття, що сформувалося за рахунок виходу з підпілля чи відновлення діяльності низки конфесій, які раніше не мали офіційного визнання; дезінтеграційних процесів, що мають місце в сучасному православному середовищі; за рахунок активної місіонерської діяльності зарубіжних релігійних центрів, а також поширення релігійних новоутворень вітчизняного походження.

Аналіз інституціональних трансформацій релігійно–церковного комплексу в регіоні прогнозує, що на сучасному етапі релігійні інституції стають дієвими учасниками суспільних процесів, активно, хоча і не без труднощів внутрішнього розвитку, долучаються до соціокультурних процесів.

У п'ятому розділі «Спосіб життя віруючого та священника як складова релігійно-церковного комплексу Волинського регіону» аналізується роль священнослужителів та віруючи у релігійно-церковному комплексі досліджуваного історико-культурного ландшафту. Панчук І. І. доводить, що священнослужителі та віруючі у тоталітарному суспільстві були віднесені до соціальної периферії, поставали втіленням соціальної аномалії, у значній мірі були перетворені на маргінальний соціальний прошарок, якому відводилась чіткі демаркаційні кордони «церковної резервації». Безумовно, що така політика психологічно травмувала духовенство пострадянського періоду, а історична пам'ять про неї негативно вплинула на ідентичність священнослужителів на початках незалежності, оскільки вони відчували себе переважно як ті, хто задовільняє потребу віруючих в релігійних культових діях. Нині ж еталонний образ священника поєднує фізичні (сила і витривалість), духовні (смирення, терпіння, готовність до страждання, любов) та професійні якості, він проявляє себе як представник релігійної громади, і як активний член соціуму та суспільного життя.

Висновки та перспективи. Релігійна сфера як складова національного культурного простору України відрізняється історично сформованим різноманіттям, наявністю передумов для діалогу та гармонійного розвитку в межах комунікативної взаємодії основних українських релігійних організацій.

Наявний ґрунт для партнерства держави і церков, суспільства та релігійних спільнот на основі європейських моделей розвитку. Релігійна культура України має значний потенціал для протистояння сучасному російському фундаменталізму і у цьому протистоянні має підтримку основних зарубіжних релігійних центрів. Все це дозволяє припускати, що історично в Україні, в тому числі на регіональному рівні, переможе «відкрите християнство».

References

1. Sigov, K. B. (2010) *Pamyat' i nadezhda: gorizonty i puti osmysleniya* [Memory and hope: horizons and ways of thinking.]. Kyiv: Spirit and letter, 536.
2. Panchuk, I. I. (2017). *Relihiyno-tserkovnyy kompleks Volyns'koho rehionu* [Religious-church complex of the Volyn region.]. Rivne: v-ets' O. Zen', 456.
3. Shchetkina, Ye., Zuyev, P. *Kiev Crossroads*. Available at: http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/kiievskoe_rasputie.html
4. Rychka, V. M. (2005). «Kyiv – Druhyy Yerusalym»: z istoriyi politychnoyi dumky ta ideolohiyi seredn'ovichnoyi Rusi ["Kyiv - Second Jerusalem": on the history of political thought and ideology of medieval Rus]. Kyiv: Institute of Ukrainian History at the NAS of Ukraine, 243.
5. Chornomorets' Yu. *Kyiv Idea in Contemporary Religious-Cultural Discourse*. Available at: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/28079-kiyivska-ideya-v-suchasnomu-religijno-kulturnomu-diskursi.html>.

РЕЛИГИОЗНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ

Е. А. Степанова

Аннотация. В статье анализируется региональное измерение религиозной составляющей национального культурного пространства. Выявляются основные предпосылки современной диалогической модели развития украинской религиозной сферы. Доказано, что религиозное многообразие в Украине при появлении новых конфессий было источником существенных противоречий, но со временем новые религиозные организации всегда выполняли конструктивную роль в истории национального развития.

Сегодня достигнута европейская модель развития религиозной сферы Украины, которая предусматривает постоянный диалог и сотрудничество основных религиозных организаций, которые охватывают более 90 % верующих. Этот диалог является плодотворным на уровне всеукраинских институтов и парацерковных организаций, которые составляют религиозный сегмент гражданского общества. На уровне религиозных общин определенные трудности в диалоге имеют исторические причины в присутствии в Украине российского типа православия. Однако в целом динамика исторического развития и влияние глобализации приводят к ускорению перехода религиозной сферы Украины к европейским моделям развития, которые предусматривают не только постоянный межконфессиональный диалог, а и наличие партнерских отношений церквей и государства, церквей и религиозных организаций.

Ключевые слова: религиозная сфера, национальное культурное пространство, государственно-церковные отношения, православие, протестантизм, открытое христианство, фундаментализм

RELIGIOUS COMPONENT OF THE NATIONAL CULTURAL SPACE OF UKRAINE

O. Stepanova

Abstract. The article analyzes the regional dimension of the religious component of the national cultural space. The basic preconditions of the modern dialogical model of development of the Ukrainian religious sphere are revealed. It is proved that religious diversity in Ukraine with the emergence of new denominations was the source of significant contradictions, but eventually new religious organizations always played a constructive role in the history of national development. Today, the European model for the development of the religious sphere of Ukraine has been reached, which provides for constant dialogue and cooperation between the main religious organizations, which cover more than 90% of believers. This dialogue is fruitful at the level of all-Ukrainian

institutions and para-churches' organizations that make up the religious segment of civil society. At the level of religious communities, certain difficulties in the dialogue have historic reasons in the presence of Russian Orthodoxy in Ukraine. However, in general, the dynamics of historical development and the impact of globalization lead to an acceleration of the transition of the religious sphere of Ukraine to European models of development, which include not only a permanent inter-confessional dialogue, but also the existence of partnership relations between churches and state, churches and religious organizations.

Keywords: *religious sphere, national cultural space, state-church relations, Orthodoxy, Protestantism, open Christianity, fundamentalism*

УДК 266: 159.922.8: 379.8

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА, ЩО МІСТЯТЬ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ХРИСТІАНСТВА

А. В. КУДІН, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії

О. Р. ГАВЕЛЯ, аспірант*

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: A.gavelia@ukr.net

Анотація: *Встановлено, що в працях українських і зарубіжних вчених приділяється значна увага питанням трансформації свідомості сучасної молоді в контексті змін соціальної структури суспільства. В окремих роботах досліджується просвітницький і релігійний потенціал впливу культури на людський світогляд. У той же час, питання формування свідомості молоді засобами сучасного мистецтва, що містить духовні цінності християнства не було предметом спеціального наукового дослідження.*

Ключові слова: *релігійна свідомість, аксіологія, духовні цінності християнства, духовність, християнський світогляд, християнські церкви, релігійні організації*

Актуальність. Актуальним питанням релігієзнавства є дослідження особливостей формування свідомості сучасної молоді засобами сучасного мистецтва, що містить духовні цінності християнства. За роки незалежності, помітно змінилося ставлення населення України до релігії, що сприяло появі значної кількості християнських театральних і кіно-фестивалів, кіно-клубів, хореографічних клубів, клубів авторської пісні, театральних гуртків тощо. Служителі християнських церков і представники релігійних громад все більше уваги приділяють організації вільного часу

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент А. В. Кудін

© А. В. Кудін, О. Р. Гавеля, 2018